

نقش تلویزیون در رفتار و بهداشت کودکان

- * دکتر مهدی باجغلی
- * دکتر محمود بهشتی

خلاصه :

تلویزیون در عین حال که میتواند یک وسیله آموزشی و تفریحی عالی باشد و جهت تنویر افکار عمومی بعنوان یک وسیله ارتباط جمعی مؤثر بکار رود، متأسفانه در سالهای اخیر بعلاوه برنامه‌های خوشونت آمیز بعنوان یک عامل مهم در آلودگی مغزها (Pollution of the mind) و ازدیاد رفتارهای تهاجمی و پر خاشگری در کودکان شناخته شده است. اگر چه همه روانشناسان و جامعه شناسان در این باره متفق القول نیستند ولی مسلماً " توجه بدین مسئله برای پزشکان و دست‌اندرکاران بهداشتی و بهزیستی در راه پیشگیری بزه‌کاری نوجوانان و اختلالات رفتاری و روانی کودکان حائز اهمیت فراوان است.

مقدمه :

در سالهای اخیر خوشبختانه با کشف واکسیناسیون و اقدامات بهداشتی از بروز بسیاری از بیماریهای عفونی پیشگیری بعمل آمده است ولی مسئله ایکه امروزه از نقطه نظر بهداشتی و بهزیستی اهمیت بیشتری پیدا کرده است اختلالات رفتاری است که منجر به بروز ضایعات جسمی و روانی میگردد، از این قبیل میتوان اعتیاد به داروها و مشروبات الکلی و حالات پر خاشگری و بزهکاری و غیره را نام برد که در اغلب موارد علت را بایستی در محیط و حتی در دوران کودکی جستجو کرد. همانطوریکه جهت پیدایش واکسن پزشکان از متخصصین ایمنولوژی و ویروس شناسی و غیره کمک می‌گرفتند، برای بررسی و مطالعه درباره

عوامل بروز آورنده اختلالات رفتاری از روانشناسان و جامعه شناسان استفاده میشود تا بتوان راهی (واکنشی؟) جهت پیشگیری آن اختلالات بوجود آورد. (۱)

یکی از عوامل موثر در رفتار وحتى در بهداشت کودکان تلویزیون است که با استفاده روزافزون آن نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت و طرز رفتار کودکان دارد (۲) و لذا پژوهش درباره اثر آن در کودکان ضروری و آگاهی بدان نه تنها جهت پزشکان کودک لازم است بلکه برای کلیه کسانی که هدف پیشگیری دارند مفید خواهد بود. باید در نظر داشت که تلویزیون بصورت یک عامل ارتباط جمعی نقش بسیار موثری در آگاهی و اعتلای دانش بینندگان دارد و میتواند یک منبع مهم آموزشی و در عین حال یک وسیله تفریحی عالی باشد. ولی مادر این مقاله آنرا از نقطه نظر طب اطفال و نقشی که در رفتار و سلامتی کودکان دارد مورد بررسی قرار میدهم.

تلویزیون و رفتار کودکان :

از آنجائیکه کودکان هنوز تجربه بزرگسالان را پیدا نکرده‌اند از یکطرف تلقین پذیری آنها بیشتر و از طرف دیگر تشخیص بین واقعیت و آنچه را که ظاهراً "و مصنوعاً" واقعی نشان داده میشود را خوب نمیدهند خیلی زود تر و بیشتر از بالغین تحت تأثیر برنامه‌های تلویزیون قرار میگیرند و در صورتی که در این برنامه‌ها خشونت وجود داشته باشد در رفتار آنها ممکن است اثر سوء بگذارد.

در سالهای اخیر درباره رابطه مشاهده خشونت در تلویزیون و رفتار کودکان مطالعات و تجربیات بسیاری انجام گرفته است (۳، ۴، ۵) که اطلاع بدانها بخصوص برای پزشکان لازم است، زیرا پیشگیری بیماریهای جسمی و روانی از وظایف اولیه هر پزشک هست و از طرف دیگر پزشکان بویژه متخصصین اطفال اغلب درباره عوارض احتمالی مشاهده برنامه‌های خشونت بار تلویزیون در کودکان مورد مشورت خانواده‌ها قرار میگیرند. البته عده‌ای را عقیده بر آنست که مشاهده برنامه‌های خشونت آمیز در همه افراد حالات تعرضی بوجود نمی‌آورد و عامل موثر در بروز رفتارهای غیر عادی همان وجود گرایش‌های قبلی در بیننده است نه صحنه‌های نشان داده شده (۶) و گواه این ادعا را چنین میدانند که میلیونها کودک چنین صحنه‌ها را تماشا مینمایند ولی تعداد معدودی دست باعمال خشونت به سبک تلویزیونی میزنند. در مقابل این عده روانشناسان و جامعه شناسان برجسته دیگری هستند که تماشای این قبیل صحنه‌ها را در حقیقت مقدمه بزهکاری اطفال و نوجوانان میدانند (۷) و این خود لزوم بحث بیشتر در این باره را نشان میدهد.

اثر مشاهده خشونت در تلویزیون و رفتار کودک: اساس بررسی محققین در این رشته

بر روی تئوری باندورا (Bandura) است که میگوید مدل‌ها محرکی هستند برای بوجود آوردن رفتاری مشابه در بیننده نقش آن مدل‌ها، این رفتار بوسیله تقلید انجام میگیرد و ادامه مشاهده سبب تکرار تقلید و بالاخره بوجود آوردن عادت به اعمال آن رفتار خواهد شد.

باندورا سه مرحله مهم را در این جریان لازم میداند:

اول برخورد (Exposure) دوم دریافت (Acquisition) و بالاخره سوم قبول (Acceptance) است. بررسی‌های اخیر (۳، ۴، ۵) نشان داده است که:

۱- کودکان با مشاهده خشونت در برنامه‌های تلویزیونی طرق مختلفی خشونت را فرا میگیرند بخصوص که در این برنامه‌ها نشان داده میشود که این طرق به موفقیت بکار برنده منتهی میشوند.

۲- کودکان با مشاهده کاراکترهای فیلم‌ها از طریق همانندسازی (Identifi- cation) خود را با آن کاراکترها همانند و مشابه می‌کنند و در صورتیکه کاراکترهای مشهور اعمال خشونت آمیز خود نشان دهند احساس خشونت گزائی و پرخاشجویی در آنها تقویت خواهد شد و در برخورد با دیگران خشونت بیشتری از خود نشان خواهند داد.

۳- مشاهده خشونت نه تنها سبب خروج احساس‌های تهاجمی (Aggressive catharsis) نمیشود بلکه پرخاشگری را در بیننده بیشتر میکند.

۴- کودکان با مشاهده مکرر صحنه‌های خشونت به تدریج بدانها خو گرفته و به هنگام مشاهده صحنه‌های مشابه در زندگی واقعی حساسیت‌شان کاهش یافته و جهت بر طرف کردن آن صحنه‌ها کمتر از خود فعالیتی نشان میدهند و آنها یک مسئله عادی و روزمره زندگی می‌پندارند زیرا مشاهده مکرر خشونت سبب کاهش حساسیت تماشاگر نسبت به امر خشونت و ایجاد حس حسادت و سنگدلی و بالاخره تقلیل عواطف و احساسات نوع دوستی و انسانی میگردد.

۵- از آنجائیکه در بسیاری از فیلم‌های تلویزیونی روش‌های خشونت آمیز تنها وسیله‌ای هستند که کاراکترها برای نیل به مقصود به کار میبرند مشاهده چنین فیلم‌ها به کودکان یاد میدهد که کردارها و اعمالیکه از نقطه نظر اجتماعی و قانونی منع شده تلقی میشوند بسیار موفقیت آمیزترند و در نتیجه آنها تهاجم و پرخاشگری را به عنوان تنها راه حل مشکلات در درگیری با دیگران و برخورد با مسائل زندگی خود بکار خواهند برد.

شواهد و امثله زیادی هستند که گواه بر صحت نتایج فوق‌الذکرند. بارها در دادگاه‌ها از نوجوانان بزهکار سؤال شده که شما این طریق جنایت را از کجا یاد گرفتید و آنها در جواب گفته‌اند از فیلم‌های تلویزیون، همینطور بکرات مدیران مدرسه از شاگردان مزاحم سؤال کرده‌اند که چرا دیگران را اذیت می‌کنند در پاسخ گفته‌اند چون این اعمال را در تلویزیون

دیده‌ایم .

در آمریکا که خشونت با شدت عجیب و وفور وحشتناک در برنامه‌های تلویزیونی دیده میشود بسیاری از محققین و متخصصین روانی کودکان آن کشور تلویزیون را اگر چه بصورت تنها عامل در ازدیاد قتل و جنایت ، خودکشی ، دزدی ، ضرب و جرح و تجاوز و بسیاری از اعمال ناشایست در سالهای اخیر نمیدانند ولی آنرا یکی از علل عمده می‌شمارند و به عقیده آنها تلویزیون یک عامل مهم در ایجاد آلودگی مغزها (Pollution of the mind) و ازدیاد بزهکاری نوجوانان و رفتارهای خشونت آمیز میباشد . (۵)

بررسی‌های دقیق نشان داده که بطور متوسط یک کودک آمریکائی موقعیکه دبیرستان را تمام میکند ۱۵۰۰۰ ساعت وقت خود را به مشاهده تلویزیون گذرانیده در حالیکه در همین مدت ۱۱۰۰۰ ساعت بیشتر در کلاس درس نبوده است . در این مدت بیش از ۱۸۰۰۰ صحنه‌های خشونت از قبیل قتل ، سرقت ، جنایت ، شکنجه و غیره دیده‌است محاسبه دیگر نشان داده که در کارتن‌های کودکان کمتر از ۱۰ سال در هر دقیقه یک صحنه خشونت وجود دارد . از طرف دیگر در سال ۱۹۷۳ در آمریکا آمار جنایت در بین نوجوانان ۲۴-۱۵ ساله ۵۱۸۲ نفر بوده و در همین سال ۳۴۲ مورد خودکشی در کودکان اتفاق افتاده است . مقایسه این آمار با سال ۱۹۶۱ میزان افزایش ۱۹٪ را نشان میدهد که در این افزایش علل گوناگون مؤثرند ولی تأثیر صحنه‌های خشونت آمیز تلویزیون را نمیتوان در این باره نادیده گرفت .

در ایران متأسفانه آمار دقیقی در این باره در دست نیست . اگر چه خوشبختانه این آمار در کشور ما کمتر است ولی مطالعه جراید از دیاد روز افزون خشونت و پرخاشگری را در کودکان و نوجوانان نشان میدهد . به عنوان مثال به چند مورد از آنها ذیلاً " اشاره میشود :

۱- دو دختر شیرازی کم حوصله پس از آنکه مطب پزشک را به سبک فیلم‌های کمدی برهم ریخته و وسایل مطب دکتر را بر سر او کوبیدند از دست دکتر به مقامات قضائی شکایت کردند (اطلاعات ۲۹ شهریور ۵۴)

۲- تقلید از فیلم وسترن نوجوانی را به کشتن داد :

نوجوانی که قربانی تقلید شد صفر اکبر نیانام داشت و دانش آموز سال اول راهنمایی و ساکن رودسر بود ، صفر یک سر طنابی را بگردن اسب و سر دیگر آن را به کمر خود بست و با شلاق اسب را به حرکت در آورد تا خود بر روی زمین کشیده شود و هنرنمایی کند . اسب با خوردن شلاق ر می‌دوبه حرکت درآمد و کنترل را از دست دانش آموز گرفت . اهالی هنگامی توانستند اسب را آرام کنند که امیدی به نجات دانش آموز نبود و در بیمارستان در گذشت (کیهان بهمن ۵۴)

۳- سه ساعت دلپره و اضطراب ، جوان ۲۰ ساله‌ای بالای ذکل ۸۰ متری برق‌نقش

میمون فیلمهای تارزان را بازی می‌کرد (اطلاعات ۸ تیر ماه ۵۴)

- ۴ - دو دختر و یک پسر دانش آموز ۱۳ ساله را به خاطر ۳۰ تومان کشتند .
سه دانش آموز دختر و پسر خرد سال به دانش آموز خردسال دیگری حمله کردند و او را به ضرب سنگ کشتند (اطلاعات ۲۵ اردیبهشت ۵۴)
- ۵ - دانش آموز ۱۶ ساله با کارد شکم دوست ۱۴ ساله اش را پاره کرد . این دانش آموز ۱۶ ساله که در اصفهان بر سر راه دوست ۱۴ ساله اش کمین کرده بود او را با ضربات ۳ کارد کشت . (اطلاعات ۶ خرداد ۵۴)
- ۶ - برادر کوچک با سلاح خفیف خود ، برادر بزرگتر را کشت و سپس خود را مجروح کرد (اطلاعات اردیبهشت ۵۴)
- ۷ - پای کودک ۶ میلیون دلاری رضایه هنگام پرشاز روی دو دیوار که به فاصله ۵ متر از هم بود شکست ، این کودک ۱۲ ساله و دانش آموز کلاس سوم دبستان ۲۵ شهریور رضایه بود که با دیدن برنامه مرد شش میلیون دلاری به تقلید این برنامه ها میپرداخت .
- ۸ - دانش آموز اهوازی در نزاع با همکلاس خود جان سپرد - نزاع بر سر یک قلم خودکار بود (کیهان ۷ اردیبهشت ۵۴)
- ۹ - دانش آموز ۱۲ ساله ای دانش آموز ۷ ساله ای را به ضرب سنگ کشت . (کیهان ۱۶ اسفند ۵۴)
- ۱۰ - دختر ۱۳ ساله کودک ۴ ساله را به چاه انداخته و کشت (کیهان ۳ خرداد ۳۵)

نقش تلویزیون در سلامتی کودکان :

- غیر از اثر تلویزیون در رفتار کودکان ، سایر اثرات مشاهده^۶ تلویزیون مورد مطالعه قرار گرفته است که خلاصه آنها عبارتند از :
- ۱ - چشم : اغلب در این مورد سؤال میشود که آیا دیدن تلویزیون اثر سوء در چشم دارد یا نه ، خوشبختانه در صورتیکه فاصله کودک تا تلویزیون کمتر از ۲ متر نباشد و تلویزیون خیلی از کودک ارتفاع نداشته باشد و در اطاق هم نور کافی باشد هیچ ضرری برای چشم ندارد .
  - ۲ - چاقی : عدم تحرک ناشی از مشاهده^۶ طولانی و مکرر تلویزیون میتواند به عنوان یک عامل کمک کننده در بروز چاقی بخصوص در بالغین باشد . در کودکان زیاد دیدن تلویزیون مانع از فعالیت جسمی و بازی های دسته جمعی کودکان که جهت رشد و نمو جسمی و روحی آنها مفید است میگردد .
  - ۳ - پوسیدگی دندانها : از آنجائیکه جهت آگاهی های تجارتنی و تبلیغات کودکان بینندگان و شنوندگان بسیار عالی هستند و به علت تلقین پذیری زیاد عملاً " آنچه راکه در این برنامه به آنها گفته میشود باور و قبول میکنند ، در مواردیکه جهت شیرینی ها و

نوشیدنیهای مختلفه تبلیغ میشود خواه ناخواه آنها آن فرآوردهها را بیشتر مصرف می کنند و در نتیجه دچار پوسیدگی دندان و عوارض دیگر میگردند . در بررسی که در این باره در آمریکا به عمل آمده این نتیجه گرفته شده که اساس اغلب گفتهها و پیغام های آگهی دهنده منبای علمی و صحیح ندارد .

۴ - اعتقاد و اعتیاد به استعمال دارو جهت کوچکترین ناراحتی : کودکانیکه بمدت طولانی آگهی های مربوط به استعمال مسکن و داروهای مختلفه را دیده اند بیشتر متمایل به کار بردن آنها در مواردیکه دچار ناراحتی های بسیار جزئی میشوند میگردند .

۵ - کمبود پروتئین و کوا شیواکور - اخیرا " شیر خوارانی دیده شده که مادران آنها کورکورانه تحت تأثیر تبلیغات و آگهی های تلویزیون قرار گرفته و مدتها شیر خواران خود را منحصرآ با بیسکویت و سایر فرآورده های نشاسته ای تغذیه کرده اند .

۶ - بیخوابی - مشاهده صحنه های وحشتناک و برنامه های هراس انگیز اغلب سبب میشود که کودک در شب خوب نخوابد و گاه دچار وحشت و کابوس میشود ، بخصوص در سنین قبل از شش سالگی چون در این سنین کودکان تصور می کنند که صحنه های را که دیده اند همه حقیقی هستند و هنوز قدرت تشخیص مجازی بودن آن صحنه ها در آنها بوجود نیامده است .

اولیاء کودکان و تلویزیون . برای بعضی مادرها تلویزیون یک پستانک الکتریکی ایده آل است برای ساکت نگاه داشتن بچه های بزرگتر و عده ای از والدین در مواقعیکه خود میخواهند تنها باشند و به اصطلاح از شر کودکان راحت باشند آنها را به اطاق تلویزیون میفرستند . در بعضی خانه ها حد و اندازه ای جهت دیدن برنامه های تلویزیونی نیست و در عده بسیار معدودی از خانه ها مشاهده تلویزیون به مانند دارو و با دوز و مقدار حساب شده و زمان تعیین شده تجویز میشود ، اخیرا " که والدین بخصوص آن گروهیکه به بهداشت و سلامت جسم و روان کودکان خود اهمیت زیاد قائلند به محتوای برنامه اهمیت میدهند و درباره نحوه اثر برنامه ها به ویژه آن برنامه هاییکه مملو از صحنه های خشونت و قتل و جنایت است در کودکان اظهار ناراحتی میکنند و جهت راهنمایی از پزشک خود جوای راه حلی شایسته و عملی هستند . بطور کلی باید به آنها توصیه کرد که :

۱ - اولیاء بایستی از محتوای برنامه ایکه کودکان می بینند تا حدی اطلاع داشته باشند و اگر در آن برنامه ها خشونت زیاد است ممانعت کنند و در این ممانعت بسیار جدی باشند چه بارها دیده شده که کودک میگوید این برنامه را تمام همکلاسه های من در مدرسه می بینند چرا من نبینم .

۲ - اولیاء با کودکان یک برنامه را ببینند و بعدا " درباره آن با یکدیگر صحبت کنند و در این صحبت کودکان را راهنمایی نمایند .

۳ - برای کودکانیکه معتاد به تلویزیون هستند وسایل و برنامه‌های تفریحی دیگر فراهم گردد و خود بالغین زیاد پای تلویزیون نشینند .

۴ - در دوران تحصیلی بهتر است تلویزیون در خانه‌هاییکه کودکان هیپراکتیو Hyperactive دارند بیشتر خاموش باشد چه این کودکان به علت عدم وسعت و کمی دامنه توجه‌شان اغلب به هنگام مطالعه و انجام تکالیف مدرسه با کوچکترین صدا و یا منظره‌ای توجه‌شان از مطالعه خارج میگردد و به اصطلاح حواسشان پرت میشود .

۵ - اجازه مشاهده تلویزیون نباید یک وسیله پاداش و یا جایزه برای کودکان باشد . پیشگیری از آنجائیکه در ایران فیلمها توسط سازمان رادیو تلویزیون نشان داده میشود بهتر است که این سازمان در انتخاب فیلمهاییکه جهت کودکان نشان داده میشود و بخصوص در ساعاتیکه بیشتر کودکان تلویزیون را تماشا میکنند نهایت دقت را به عمل آورده و این دقت بایستی شامل قسمت‌های زیر باشد :

۱ - آیا این برنامه در حد فهم کودک است مثلا " درباره آلودگی محیط اگر موضوع تشعشعات اتمی باشد در سطح آنها نیست ولی اگر درباره ریختن آشغال در کوچه و خیابان باشد در سطح آنها خواهد بود ؟

۲ - آیا برنامه‌های اجتماعی شایسته‌ای به کودکان یاد میدهد ؟

۳ - آیا مشکلات و مسائلی راکه در سطح فهم کودک است نشان میدهد ؟ و جهت حل آن مشکلات چه طریقی را ارائه میدهد ؟

۴ - آیا برنامه در جهت سازندگی است و به فعالیت‌های سازنده بیشتر توجه داده شده است ؟

۵ - آیا نقش بازیکنان برنامه در یک نقش صحیح و آموزنده است ؟ در بسیاری از برنامه‌ها مرد یا بصورت یک مافوق قدرت Superman یا Superpower است که از عهده همه چیز بر میآید و عملا " برای او غیر ممکن وجود ندارد که البته این غیر حقیقی است و یا مرد بصورت یک فرد ضعیف و ناتوان در برابر نعشه‌های شیطانی زن شان داده میشود .

۶ - مسئله بسیار مهم اینست که آیا عادات و رسومیکه در فیلمها نشان داده میشود با عادات و رسوم کشور ما مطابقت دارد یا نه ؟ آیا کانون گرم خانواده به عنوان یک عامل مهم در پرورش فکری و جسمی و روحی کودک تلقی میشود ؟ آیا به سنت‌ها و روابط فامیلی با دیده احترام نگریسته میشود ؟

در کشور ما که نوجوانان و جوانان از نقطه نظر جنسی ارضاء نیستند مسلماً نشان دادن مسائل جنسی بی پرده در آنها اثر سوء میگذارد . همینطور عادی تلقی کردن اعتیاد ، استعمال دخانیات و مشروبات الکلی که در جوامع غرب شیوع بیشتری دارد ممکن است

مدلی برای کودک تماشاگر ایرانی گردو او را به استعمال آنها بیشتر ترغیب سازد .

REFERENCES

1. Heagarty, C.M. Life Style Change. A Difficult Challenge. Pediatrics, 58, 3. 1976.
2. Rothenberg, M.D. Effect of Television Violence on Children and Youth. JAMA, 234, 10. 1975.
3. Feinbloom, R. Children and Television. Pediatrics, 57, 10. 1976.
4. Drabman, R.S. and Thomas, M.H. Does Watching Violence on Television cause Apathy? Pediatrics, 57, 3. 1976.
5. Somers, A.R. Violence, Television and the Health of American Youth. New Eng. J. Med. 294, 15. 1976.

۶. ژان کازنو. جامعه‌شناسی رادیو و تلویزیون، ترجمه جمشید ارجمند از انتشارات رادیو تلویزیون ملی ایران سال ۱۳۵۲ - صفحه ۸۸.
۷. دکتر ابراهیم رشید پور. تلویزیون و اطفال، از انتشارات رادیو تلویزیون ملی ایران سال ۱۳۵۲ - صفحه ۸۳.